

РОЗДІЛ I

Теоретико-методологічні основи міжнародних відносин і зовнішньої політики

УДК 327

Ю. В. Романенко – доктор соціологічних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

К. Г. Чижик – студент IV курсу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сучасні тенденції розвитку міжнародних відносин у багатопольярному світі. Перспективи та можливості для України

Роботу виконано на кафедрі міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Т. Шевченка

У статті здійснено аналіз основних геополітичних процесів на міжнародній арені в умовах переосмислення провідними державами своєї ролі в сучасному світі. Досліджено динаміку міжнародних відносин країн Північної Америки, Європи та Азії, визначено причинно-наслідкові зв'язки й взаємозалежності в системах їхньої зовнішньополітичної діяльності. Зокрема, детально розглянуто сучасний стан зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки та Китайської Народної Республіки, а також нову інтеграційну концепцію Європейського Союзу, визначено основні проблеми й перспективи. Досліджено роль та можливості України в сучасних глобальних процесах, у контексті розширення поля її зовнішньополітичної діяльності.

Ключові слова: Зовнішня політика, багатопольярний світ, глобальний лідер, інтеграція, модель розвитку, ідеологія.

Романенко Ю. В. Чижик К. Г. Современные тенденции развития международных отношений в многополярном мире. Перспективы и возможности для Украины. В статье проведён анализ основных геополитических процессов на международной арене в условиях переоценки основными странами своей роли в современном мире. Исследована динамика международных отношений стран Северной Америки, Европы и Азии, обозначены причинно-следственные связи и взаимозависимости в системах их внешнеполитической деятельности. В частности детально рассмотрено состояние внешней политики Соединённых Штатов Америки и Китайской Народной Республики, а также новая интеграционная концепция Европейского Союза, определены основные проблемы и перспективы. Исследованы роли и возможности Украины в современных глобальных процессах в контексте расширения поля её внешнеполитической деятельности.

Ключевые слова: Внешняя политика, многополярный мир, глобальный лидер, интеграция, модель развития, идеология.

Romanenko Y. V. Chyzhyk K. G. The Modern Development Trends in International Relations in a Multipolar World. Prospects and Opportunities for Ukraine. The article analyzes main geopolitical processes in international arena in the context of reassessment by major powers of their roles in the modern world. It researches the dynamics in international relations of North American, European and Asian States. It indicates cause-effect relationships and interdependences in the systems of their foreign-policy. In particular, the state of the foreign policy of the United States and China is scrutinized as well as a new concept of integration of the European Union with its basic

problems and prospects. The article analyzes the role and possibilities of Ukraine in global processes, in the context of extension of its foreign policy.

Key words: Foreign policy, multipolar world, global leader, integration, development model, ideology.

Постановка наукової проблеми та її значення. Основна проблема для України в контексті сучасних глобальних процесів на світовій арені – визначення свого місця в новій системі геополітичних реалій. Адже на сьогодні ситуація у світі значною мірою змінилась і зміни продовжуються. Традиційні лідери втратили свої позиції та переживають період стагнації. В умовах суцільної взаємопов'язаності й взаємозалежності всіх країн світу (передусім в економічній сфері) проблеми західних країн можуть негативно позначитися на всій світовій спільноті та на інших державах, включаючи Україну.

Відповідно, Україна постає перед проблемою перегляду своїх зовнішньополітичних орієнтирів. У контексті назрівання ще більших змін у світовому політикумі визначення нового курсу зовнішньої діяльності можна вважати чи не найбільш визначальним рішенням для України з моменту проголошення незалежності.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Цю тему розглядали такі вітчизняні та закордонні автори, як:

- *К. І. Грищенко*, який дослідив сучасну ситуацію на міжнародній арені й детально відобразив «зовнішньополітичний ореол» нашої країни [2];
- *С. Толстов та А. Дорошенко*, котрі проаналізували нову зовнішньополітичну концепцію США, обумовлену викликами посткризового світу, і її вплив на інші держави, включаючи Україну [4];
- *А. Лівен* акцентував увагу на відносинах США і КНР, детально дослідивши процес переходу від однополярного світу до багатопольного [3];
- *В. Кулик і О. Рибачук* долучилися до вивчення західного вектора зовнішньої політики України й дослідили перспективи інтеграції нашої держави до Європейського Союзу [8];
- *Ф. Фукуяма* проаналізував деструктивні прояви глобалізованого капіталізму та їх вплив на політику провідних держав світу [9];

У нашій роботі досліджено основні геополітичні процеси на міжнародній арені в умовах переосмислення провідними державами своєї ролі в сучасному світі. Вивчено динаміку міжнародних відносин країн Північної Америки, Європи та Азії, визначено причинно-наслідкові зв'язки в системах їхньої зовнішньополітичної діяльності. Досліджено роль і можливості України в контексті розширення поля її зовнішньополітичної діяльності.

Отже, можна зробити висновок, що актуальність цієї проблеми знаходить своє відображення в численних наукових працях багатьох дослідників та, оскільки ситуація на міжнародній арені продовжує змінюватись, а питання вироблення Україною нової зовнішньополітичної стратегії постає деталі гостріше, то з'являється об'єктивна необхідність детального дослідження проблеми.

Саме тому **мета** нашої роботи – дослідження сучасних геополітичних перетворень і ролі України в них. Відповідно, **завданням** є формування нової концепції зовнішньополітичного спрямування України для адекватного реагування на сучасні виклики та загрози.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Часи біполярного світу давно відійшли, так само впевнено минає й ера однополярності. Очевидним є той факт, що, попри колосальний вплив на міжнародній арені, США вже не в змозі відігравати роль єдиного глобально лідера. Так само Америка більше не може розвиватися за старим сценарієм, роздуваючи зовнішній борг, що становить 15,5 трлн доларів, та збільшуючи емісію долара, який тримався виключно на довірі вкладників [1].

Для відновлення докризової ситуації країні доведеться більше заощаджувати, стягувати вищі податки та знайти нові шляхи заохочення національного виробництва. Можливості для цього будуть, зокрема, у світлі того, що іракська й афганська кампанії завершуються. Проте ніхто не дасть гарантій, що скорочення державних видатків і зростання податків не пригнітить економіку ще більше. Іншими словами, в Америці попереду складний і відповідальний період, протягом якого вона, імовірно, зосередиться на своїх внутрішніх проблемах.

Та хоча економічні проблеми реально можна розв'язати, для цього потрібне переосмислення речей, які досі здавалися фундаментальними. І йдеться не лише про перегляд основ «соціальної держави». Ідеться про нові моделі взаємодії держави та корпоративного бізнесу, про новий рівень

контролю за діяльністю фінансових ринків (реформа Додда-Франка у США була лише першим кроком на цьому шляху) та, урешті-решт, про переосмислення місця Заходу на вагах глобального геополітичного впливу.

Сполучені Штати не втратять місця глобального лідера, але перестануть бути єдиним лідером. І, можливо, після «десятиріччя війн» така роль буде Америці на користь. Їй потрібна пауза – і щоб привести до ладу внутрішні справи, і щоб відновити довіру. Ми бачимо, як президентська кампанія у США розгортається на тлі дискусії щодо того, чи буде це сторіччя знову американським та чи потрібне Америці ще одне «американське сторіччя». Американці самі мають дати відповідь на це питання [2].

Незважаючи на значні труднощі, ситуація в Америці не є трагічною. У країні наявний необхідний для відновлення потенціал, воля політичних лідерів та, головне, – консолідована влада.

Гірші справи в ЄС. Наявність кількох лідерів значною мірою ускладнює реалізацію без того не простих реформ. При цьому в контексті культурної строкатості унеможлиблюється варіант перетворень за образом та зразком однієї конкретної держави. До того ж криза застала країни Європи в час, коли ще не був розроблений новий ефективний механізм прийняття рішень у розширеному варіанті Співдружності [3].

Логічним на цьому фоні виглядає послаблення ідей подальшого зростання за рахунок нових членів. Отже, сьогодні ми можемо говорити про єдину Європу як геополітичну реалію і як процес, що вже відбувся.

Та обставина, що значна частина Європи залишилася за рамками ЄС, не викликає в більшості європейських лідерів ні емоційного, ні політичного дискомфорту. Особливо це стосується європейських амбіцій двох великих гравців – України та Туреччини. Існує стереотип, що їх приєднання порушить баланс сил у Євросоюзі, зруйнує демографічну рівновагу та спричинить фінансові видатки, яких ЄС не може собі дозволити. У цих застереженнях – більше емоцій, ніж раціональних розрахунків. Проте саме їх ірраціональність робить дискусію щодо європейської перспективи для України й Туреччини особливо складною.

У більш загальному плані філософія зовнішньої політики трансатлантичного Заходу не може не змінюватися й під впливом тієї обставини, що з підйомом Китаю у світі з'являється кілька моделей успішної модернізації. Економічна та політична «вестернізація» вже не є єдиним шляхом до успіху. Сучасний Схід – це новий, певною мірою альтернативний шлях, елементи якого може запозичити решта країн світу.

Згідно з прогнозом PricewaterhouseCoopers, уже через півтора десятиріччя серед провідної п'ятірки економік світу тільки дві представлятимуть Захід, а три – Схід. У першій двадцятці Захід представлятимуть тільки шестеро. Решта будуть з Азії, Латинської Америки й Африки [4].

Держави які десятиліттями вважалися відсталими, сьогодні показують приклад альтернативного розвитку, витісняючи «Західну модель». При цьому підйом Сходу зовсім не означає занепад Заходу, оскільки розвинута економіка майже автоматично означає високий рівень інтеграції з іншими країнами. І тому одночасно розвинутий Захід і Схід є, радше, не парадоксом, а єдиною можливою формою економічного зростання на глобальному рівні.

При цьому підйом Китаю як безперечного лідера серед країн Сходу, навряд чи буде означати появу нового єдиного глобального гегемона.

По-перше, навіть якщо Китай випередить Сполучені Штати економічно, його економіка, як і раніше, буде істотно менша за масштабом і глобальним охопленням, ніж американська в повоєнний період, коли закладались основи її глобального панування. По-друге, аж ніяк не очевидно, що китайське керівництво прагне наслідувати США, оскаржувати їх глобальну роль або бажає зайняти їхнє місце. Останнім часом багато говорилося про зростання агресивності Пекіна, коли справа стосується територіальних претензій на острови в сусідніх морях. Адже ці питання збуджують національні почуття китайців. Однак коли йдеться про експансію Китаю на інші регіони світу, китайська еліта стає дуже обережною. Здавалося б, помилки й невдачі США на Близькому Сході давали антиамериканським силам у китайському керівництві відмінний шанс розширити свій вплив. Але вони ним не скористалися. Навіть коли справа стосувалася допомоги старому союзнику – Пакистану, Пекін виявився набагато обережнішим, ніж можна було припустити, виходячи з китайської риторики й американських побоювань. Ще більш дивно виглядає ситуація, коли в жовтні 2011 р.

європейські лідери попросили Китай допомогти ослабленому євро, що дало б Пекіну величезний вплив у Європі та фактично означало б перевертання світової системи, яка існувала останні 200 років, проте китайці ретельно вивчили фінансові ризики й твердо сказали: «Ні». Сполучені Штати, зі свого боку, уже не мають фінансових можливостей, щоб допомогти євро, навіть якщо Конгрес і населення погодяться піти на необхідні жертви [5].

До того ж під питанням перебуває ідеологічне домінування Китаю у світі. Китайський шлях навряд чи стане серйозною альтернативою ліберальній демократії за межами Східної Азії. Насамперед він має певну культурну специфіку: китайська форма правління будується на основі тривалої азійської традиції рекрутування, іспитів для прийому на державну службу, особливої ролі освіти й поваги до авторитету технократів. Небагато країн, що розвиваються, можуть успішно перейняти цю модель; ті, кому це вдалося, наприклад Сингапур і Південна Корея, вже перебували в китайській культурній зоні. Самі китайці скептично ставляться до експорту своєї моделі, так званий «пекінський консенсус» – це, швидше, західний винахід, ніж китайський [6].

Тому замість майбутнього, у якому Китай змінить США як світового гегемона, ми швидкими темпами входимо у світ, де жодна країна не буде по-справжньому володіти глобальним лідерством. Ця ситуація нагадує 1920 роки, коли Сполучені Штати змінили Великобританію в ролі найрозвинутішої економічної держави світу, але при цьому не хотіли брати на себе тягар, пов'язаний із глобальним лідерством [7].

У таких умовах географічне розміщення України між Європою та Азією може стати справді унікальною можливістю. Але для досягнення результату нам потрібно відійти від балансування між РФ і ЄС, забути про страх бути «проковтнутою» Росією, якщо ми не вступимо до Союзу, чи, навпаки, стати «сировинним додатком Заходу» в разі приєднання до останнього. Настав час бути прагматичними та будувати зовнішню політику на фінансовому інтересі, упроваджувати реформи й модернізувати економіку. Відповідно, оскільки модернізація України за європейськими критеріями залежить від нас самих, а євроінтеграція – і від нас самих, і від інших, то й наголос треба робити, перш за все, на модернізації й лише потім – на євроінтеграції [8].

Але та обставина, що ідеологічний імпульс розширення зменшується, ще не означає, що це не буде компенсовано підвищенням імпульсу економічного. Теза про те, що Європі потрібне об'єднання технологічного ресурсу на Заході та енергетичного на Сході, цілком правомочна. Із часом вона все ж таки може вилитись у нову форму європейського єднання за участі Туреччини й пострадянських країн, насамперед за лінією чотирьох європейських свобод – свободи пересування людей, товарів, капіталів і послуг. Глибшого рівня інтеграції багатьом українцям і не потрібно.

У нашому випадку Європейська інтеграція являє собою схему імплементації європейських рецептів успіху на українському ґрунті. Є в цьому аспекті чого повчитися й у Туреччини, що перебуває майже в такому самому становищі щодо питання вступу до ЄС. Турецький уряд показує чудовий приклад інтеграції національної економіки у світову не за посередництвом наявних інтеграційних об'єднань, а напряму, самостійно.

За оцінками ООН, до 2050 р. потреба світу в продуктах зросте на 70 %. Це означає, що за світовим обіднім столом щодня з'являються 219 тис. нових ротів. Можна сказати, що це 219 тис. щоденних додаткових аргументів, аби Україна не втрачала жодного дня й мислила самодостатньо, як міжнародний гравець, який, принаймні, в одній сфері – харчовій – має потенціал справді глобального впливу [9].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, можна відзначити, що допоки Україна буде шукати стимулів та підтримки в Росії чи ЄС, доки наша країна існуватиме в обмеженому геополітичному просторі, її потенціал залишатиметься обмеженим. Натомість нам потрібно розширювати коло економічних контактів із новими гравцями, розбудовувати відносини з тими регіонами світу, де наявна позитивна динаміка розвитку та зацікавленість у співпраці з Україною.

Варто підкреслити, що пріоритетність російського і європейського напрямів не ставиться під сумнів. Але в сучасному багатополлярному світі потрібні партнери, не обтяжені прихованим порядком денним чи прагненням нав'язати свою волю. А знайти їх можна, тільки вийшовши за рамки, якими ми традиційно обмежувалися. Нам варто шукати партнерів, зацікавлених в економічних дивідендах і політичній вигоді, яку принесе співпраця з Україною, але готових приймати її такою, як вона є.

Отже, чим більшим буде поле нашої зовнішньої політики, тим краще для реалізації наших завдань та пріоритетів, у тому числі європейських, і тим більше буде навколо України нової динаміки [2].

Список використаної літератури

1. The Debt to the Penny and Who Holds It [Electronic resource] / Treasury direct – 2012. – Mode of access : <http://www.treasurydirect.gov/NP/BPDLogin?application=np>
2. Стратегічна рівновага як шанс для України у багатополлярному світі [Електронний ресурс] / Дзеркало тижня. – 9 березня 2012. – Режим доступу : http://dt.ua/POLITICS/strategichna_rivnovaga_yak_shans_ukrayini_u_bagatopolyarnomu_sviti-98501.html
3. Мир без гегемона [Электронный ресурс] / Россия в глобальной политике – 15 груд. 2011. – Режим доступу : <http://www.globalaffairs.ru/number/Mir-bez-gegemon-15403>
4. Зовнішня політика США: новий контекст, нові підходи [Електронний ресурс] / Главред. – 26 берез. 2011. – Режим доступу : <http://ua glavred.info/archive/2009/03/26/121023-3.html>
5. Засади та основні напрями зовнішньої політики КНР [Електронний ресурс] / Ділова рада «Україна-Китай» – 2010. – Режим доступу : <http://www.china-ukraine.org/ru/statistics/135.html>
6. Внешняя политика Китая до 2020 г. прогностический дискурс [Электронный ресурс] / Перспективы – 2011. – Режим доступу : http://www.perspektivy.org/oykumena/politika/vneshnaja_politika_kitaja_do_2020_g_prognosticheskij_diskurs_2011-11-29.htm
7. Freedom's secret recipe [Electronic resource] / Foreign affairs – 2012. – Mode of access : <http://www.foreignaffairs.com/articles/137198/michael-mann/freedoms-secret-recipe>
8. Українська влада має переконати ЄС у своїй демократичності [Електронний ресурс] / Політика + – 16 лист. 2012. – Режим доступу : <http://www.politika.org.ua/?p=2523>
9. Будущие истории [Электронный ресурс] / Россия в глобальной политике – 19 січ. 2012. – Режим доступу : <http://www.globalaffairs.ru/number/Buduschee-istorii-15456>

Статтю подано до редколегії
12.07.2012 р.

УДК 330.341.1.(477)

А. А. Сищук – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Т. А. Вітрук – студент IV курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

**До питання про теоретичні аспекти категорії
«зовнішньоекономічна політика держави»**

Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин ВНУ ім. Лесі Українки

Аналіз напрямів, особливостей та проблем реалізації зовнішньоекономічної політики держави, її впливу на загальний стан національної економіки в умовах її відкритості передбачає з'ясування суті зовнішньоекономічної політики, її співвідношення з поняттям державного регулювання економіки та об'єктами такого регулювання. У вітчизняній економічній літературі існують різні трактування вказаних понять, що потребує їх подальшого теоретичного дослідження для розробки ефективних механізмів практичної реалізації.

Ключові слова: зовнішньоекономічна політика, державне регулювання економіки, зовнішньоекономічні зв'язки.

Сищук А. А., Вітрук Т. А. К вопросу о теоретических аспектах категории «внешнеэкономическая политика государства». Анализ направлений, особенностей и проблем реализации внешнеэкономической политики государства, её влияния на общее состояние национальной экономики в условиях её открытости предполагает выяснение сущности внешнеэкономической политики, её соотношения с понятием государственного регулирования экономики и объектами такого регулирования. В отечественной экономической